

USKRSNUĆE OD MRTVIH UTJEHA KRŠĆANSKOG UMIRANJA

Ivan Dugandžić

1. Kršćanstvo – vjera otkupljenja

Kada su učenici nakon duhovskog događaja na blagdan Pedesetnice u Jeruzalemu počeli zanosno propovijedati i kad su Petar i Ivan na vratima Hrama ozdravili hromog prosjaka, intervenirali su članovi Velikog vijeća i učenici su se brzo našli pred sudom. Na pitanje, u čije ime sve to čine, Petar odgovara otvoreno i smjelo: „Ako nas danas sudski ispitujete o dobročinstvu učinjenu jednom bolesniku i po kojem je ovaj ozdravio, to dobro znajte vi svi i sav narod izraelski: po imenu Isusa Krista Nazarećanina, koga ste vi razapeli, a koga je Bog uskrisio od mrtvih, po njemu zdrav stoji ovaj čovjek pred vama... Spasenja nema ni po kojem drugom, jer je pod nebom to jedino ime dano ljudima po kojem nam se treba spasiti” (Dj 4,9–12).

Došavši u Atenu, središte antikne mudrosti, nekadašnji veliki mrzitelj, a potom nenadmašivi zaljubljenik u Isusa Krista, apostol Pavao obratio se na Areopagu okupljenim Grcima svojim poznatim govorom, o čemu nas također izvještuje pisac Djela apostolskih. Slušali su ga sa zanimanjem sve dok nije spomenuo raspinjanje i uskrsnuće. Grci, koji su bili otvoreni za svako novo božanstvo, koji su, dapače, u svom gradu

imali oltar „nepoznatom bogu”, imali su za nekog Pavlova raspetog Boga samo podsmijeh i ruganje. Protiv uskrsnuća mrtvih govorilo im je suprotno iskustvo ljudskog života, a za takvo vjerovanje nisu nalazili nikakve podloge ni u učenju svojih čuvenih filozofa. Taj nesporazum Luka je ukratko ovako prikazao: „A sada – zatvorivši oči nad vremenima neznanja – Bog poručuje ljudima da se svi i svagdje obrate, jer je odredio dan kada će pravedno suditi svemu svijetu preko čovjeka koga odredi za to, i svima pruži jamstvo uskrisivši ga od mrtvih. – Kad su čuli za uskrsnuće od mrtvih, jedni se počеше rugati, a drugi govoriti: O tome ćemo te slušati drugi put” (Dj 17,30–32).

Međutim, ni Petar, ni Ivan, ni Pavao, niti bilo tko od novozavjetnih propovjednika nije se dao smesti ni pokolebati. Isusova smrt i uskrsnuće naviještani su kao glavni sadržaj apostolskog propovijedanja i tumačeni kao temelj vjere i izvor spasenja, jednako Grcima, za koje je to bila ludost, kao i Židovima, za koje je križ bio znak Božjeg prokletstva (Gal 3,13 – Pnz 21,23). Pavao, koji je sigurno i u Korintu naišao na slične slušatelje kao i u Ateni, napisat će kasnije toj svojoj kršćanskoj zajednici: „Bez sumnje, govor o križu ludost je za one koji propadaju, a za nas koji se spasavamo, sila je Bož-

ja... Budući da svijet svojom mudrošću nije upoznao Boga u Božjoj mudrosti, odluči Bog one koji vjeruju spasiti ludošću propovijedanja. I dok Židovi zahtijevaju znakove, a Grci traže mudrost, mi propovijedamo Krista razapetoga, sablazan za Židove, ludost za pogane, a za pozvane – i Židove i Grke – Krista, Božju silu i Božju mudrost, jer je Božja ludost mudrija od ljudi, i Božja slabost jača od ljudi” (1 Kor 1,18–25).

Zbunjenost učenika izazvana Isusovom nasilnom smrću kratko je trajala, Uskrsna poruka i duhovski događaj sve su iz temelja izmijenili. Učenici su uvjereni da križ nije tragičan svršetak nekog samozvanog Mesije i kraj jedne lijepe nade, nego smrt „za nas”. U svjetlu uskrsnuća učenici počinju kristološki tumačiti Stari zavjet i u njemu nalaze potvrdu da je ta smrt, koja je na trenutak djelovala zbunjujuće, ipak od Boga predviđena i po prorocima najavljena kao smrt u korist mnogih. Tu posebno mjesto pripada poniznom i trpećem sluzi Jahvinu kod proroka Izaije (Iz 42 i 53). U najstarijem novozavjetnom pisanom svjedočanstvu o uskrsnuću Pavao citira još stariju tradiciju prve kršćanske zajednice: „Predao sam vam najprije ono što sam i primio: da je Krist, suglasno Pismima, umro za naše grijeha, da je pokopan, da je treći dan, suglasno Pismima, uskrsnuo” (1 Kor 15, 3–4). Pavlu zahvaljujemo za još jedan važan podatak. Kao što je ovdje zasvjedočio da je Prckva od početka smatrala smrt i uskrsnuće Isusovo temeljem svoga naviještanja i da ih je tumačila uz pomoć Pisma, isto nam je tako vrijedno i njegovo svjedočanstvo o euharistiji, koja je već prije njega, dakle od početka slavljena kao znak i početak jedne nove spasenjske stvarnosti koja je nastupila s Isusovom smrću i uskrsnućem (1 Kor 11,23–25).

Slaveći tu novu stvarnost prve kršćanske zajednice su je ujedno teološki produbljivale i tumačile. Svejedno je da li se polazi od pojma „krv Saveza” (Izl 24,8), kao što je slučaj u Matejevoj i Markovoj tradiciji, ili pak od pojma obećanog „Novog saveza” (Jer 31,31–34), kao što imamo kod Luke i Pavla, u oba je slučaja Isusova smrt shvaćena kao žrtva za pomirenje grijeha i kao ostvarenje novog odnosa između Boga i ljudi. Za daljnje tumačenje te

stvarnosti Novi zavjet se služi s više različitih pojmova koji osvjetljaju različite aspekte. Dakako, najčešći su „spasiti” i „izbaviti”, koji predstavljaju ekvivalente starozavjetne spasenjske terminologije. Iz juridičkog života potječu pojmovi: „otkupiti” (1 Kor 7,23; 2 Pt 2,1); „osloboditi” (Rim 6,18.22; 8,2; Gal 5,1); „pomiriti” (Rim 5,10; 2 Kor 5,18–20). Osim toga, otkupiteljska stvarnost u Novom zavjetu često je opisana naglašavanjem darova otkupljenja koje Bog po Kristu poklanja ljudima, kao što su: mir, radost, pravednost, sloboda itd.

2. Od čega smo otkupljeni?

Na tim novozavjetnim temeljima kroz povijest Crkve izgrađivana je teologija otkupljenja, koja je svoj konačan i zaokružen oblik dobila kod Anzelma Kentenberijskog i koja je otada bila dominantna sve do našeg vremena. Ta satisfakcijska teologija otkupljenja dala bi se sažeti u jednu rečenicu: „Isus se utjelovio da bi ljude svojom smrću pomirio s Bogom i otkupio ih od grijeha.” U novije se vrijeme, međutim, u teologiji sve više ističe kako je takav pojam otkupljenja predznak. On je odveć isključivo vezan samo uz Isusovu smrt, tako da ne dolazi dovoljno do izražaja značenje Isusova zemaljskog života i njegova naviještanja kraljevstva Božjega. Na temeljima takve teologije, mora se priznati, stvarala se individualna, najčešće vrlo izrazito pasionski obojena pobožnost, koja nije imala dovoljno sluha za socijalnu ovozemaljsku dimenziju Isusove poruke. U današnjem svijetu koji se susreće sa siromaštvom, glađu, nasiljem i izrabljivanjem u najgorem obliku, mnogi teolozi postavljaju pitanje: Što može kršćanska poruka otkupljenja doprinijeti za ostvarenje boljeg i pravednijeg svijeta? Dakle, danas socijalna dimenzija otkupljenja prevladava pred osobnom. Umjesto o teologiji otkupljenja mnogi radije govore o teologiji oslobođenja ili, dapače, o teologiji revolucije, pokušavajući u Isusu iz Nazareta otkriti revolucionarne crte i time opravdati sudjelovanje kršćana u oružanim revolucijama.

Neka nam ovdje bude dopušten samo jedan primjer za to. Prije nekoliko godina, poznati

3. Kristovo i naše uskrsnuće

nikaragvanski pjesnik, svećenik i teoretičar revolucije E. Cardenal je, primajući u jednoj frankfurtskoj crkvi značajnu književnu nagradu, između ostalog, rekao: „Za nas kršćane sudjelovanje u toj (nikaragvanskoj – op. a.) revoluciji znači vjernost Isusu Kristu... Riječ je o jednoj maloj zemlji, ali i tamo mora biti ostvareno kraljevstvo Božje... U Nikaragvi smo doživjeli... Kako je jedan čitav narod pretvarao Evanđelje u praksu.”¹ Naočigled takvih tvrdnji, uza sve simpatije prema napaćenom narodu te zemlje i tom čovjeku osobno, svaki teolog mora postaviti ozbiljno pitanje: Što je onda stvarno Evanđelje Isusa Krista i da li se ono baš revolucijom pretvara u praksu? Je li to doprinos kršćana otkupljenju svijeta u duhu Novog zavjeta?

Pitamo se, kako su najedanput u kršćanskoj teologiji postale moguće takve teze. Kako je pogled, koji je do jučer možda jednostavno bio usmjeren samo preko groba, sada isto tako jednostrano usmjeren samo prema zemlji? Nije to došlo odjedanput. U posljednjih tridesetak godina biblijska je teologija sve više otkrivala važnost Isusa iz Nazareta, njegova naviještanja kraljevstva Božjega, njegova zauzimanja za siromašne, ponižene, ugrožene i obespravljene, njegova kritičkog stava prema zakonskim predajama koje su sputavale i zarobljavale čovjeka. Ali pojedini su teolozi počeli samo u tome promatrati Isusovu otkupiteljsku ulogu, zaboravljajući pri tome mjesto i značenje njegove smrti i uskrsnuća. Tako je kod njih Isus iz Nazareta sve više potiskivao Krista vjere prve Crkve, kako nam ga je ona ostavila u svojim spisima, a ideja humanizma je sve više zamjenjivala govor o spasenju. Onozemaljska i buduća dimenzija spasenja preseljena je u okvire ovoga prostora i vremena. Kršćanstvo je zanimljivo samo utoliko koliko može pomoći da se rješavaju konkretni problemi svijeta. Često se to događa tiho i nenametljivo, katkada i nedovoljno svjesno, ali posljedice na području vjere su očite. Zato je na mjestu upozorenje jednog njemačkog teologa: „I dalje se, doduše, zajednički recitira Credo, u kome se, međutim, ne propovijeda isti nego drukčiji pojam spasenja. I dalje se slavi Uskrs i drugi Gospodnji blagdani – ali kako još dugo, ako ti događaji spasenja koji se slave stvarno ne znače spasenje?”²

Ako se važnost Isusa Krista za čovječanstvo gleda isključivo u njegovu zemaljskom životu, onda njegova smrt i uskrsnuće prestaju biti središnji misterij spasenja i temelj vjere, a postaju problem teologije, koji traži svoje razjašnjenje. Onda Isusova smrt nije ništa drugo nego tragičan svršetak, koji je prouzročio pravi ponor između njegova života i prve Crkve, a govor o uskrsnuću Raspetoga teologumenon Pracrkve kojim ona kuša premostiti taj ponor. Za R. Bultmanna uskrsnuće nije ništa drugo nego izraz spoznaje Pracrkve o spasenjskoj važnosti križa, koja se opet očituje u samosvijesti čovjeka kao grešnika pred Bogom. Villi Marxen gleda u njemu interpretament uvjerenja učenika da „Isusova stvar” unatoč njegovoj smrti mora ići dalje. Na isti se način kuša „interpretirati” i ukazanja Uskrsloga. Izraz „ukaza se” ne znači da su učenici stvarno vidjeli uskrsloga Isusa, nego je to samo formula kojom su oni legitimirani kao propovjednici njegove poruke (K. Berger, R. Pesch).

U svakom slučaju ovim je dirnuto u same temelje novozavjetne i naše vjere, i mogli bismo s Pavlom postaviti zabrinjavajuće pitanje: „Ako Krist nije uskrsnuo, onda je neosnovano naše propovijedanje, neosnovana je i vaša vjera” (1 Kor 15,14). I još određenije: Jesmo li onda uopće otkupljeni? – Sumnje izazvane spomenutim teološkim stavovima šire se dalje. U najnovije vrijeme u žarištu diskusije stoje posebice pojmovi „besmrtnost duše” i „uskrsnuće mrtvih”, odnosno čovjekovo međustanje između njegove osobne smrti i općeg uskrsnuća mrtvih. Tu poseban problem predstavlja teološki rječnik koji je sve kompliciraniji i koji se sve više razlikuje od ustaljenog rječnika vjerskog i liturgijskog života Crkve. Postoji opasnost da neki pojmovi trajnim interpretiranjem izgube svoj stvarni sadržaj i postanu prazne riječi.

Na te opasnosti upozorila je nedavno

¹ Cit.: G. Lohfink, Nicaragua und das Reich Gottes, u: Theolog. Quartalschrift (1980), 306–308, s. 306

² E. Walter, „Deinen Tod, o Herr, verkünden wir” (Kan der Tod Jesu noch als heilsentscheidend verkündet werden?) u: Knoch-Messerschmid-Zenner (izd.), Das Evangelium auf dem Weg zum Menschen, Frankfurt 1973, str. 119–139, str. 121.

Kongregacija za nauk vjere svojim kratkim ali jezgrovitim dokumentom „Pismo o nekim pitanjima eshatologije” od 17. 5. 1979. Polazeći od dvostruke zadaće Crkve, da čuva povjerenu joj istinu i da je izlaže jezikom shvatljivim čovjeku svakog vremena, taj dokument upozorava na ozbiljnost pitanja, gdje je ta granica preko koje se ne može dalje ići a da ta interpretacija ne postane izdaja sadržaja istine. S obzirom na nove pojmove, koji običnom vjerniku zvuče posve strano, Pismo upozorava: „Ako kršćanin ne zna sa sigurnošću koji je sadržaj riječi 'vječni život', tada blijeđe evandeoska obećanja kao i značenje stvaranja i otkupljenja, pa dapače i sam zemaljski život se lišava svake nade” (Heb 11,1). Osvrnuvši se zatim na neke liturgijske knjige i obrednike, u kojima je riječ „duša” na vješt način posve zaobiđena, Pismo konstatira da to vjernike zbunjuje i stavlja preteško pitanje: „Ima li uopće išta nakon smrti? Ostaje li išta od nas kada umremo? Ne očekuje li nas možda ništavilo?”³

4. Što kaže Stari zavjet?

Iza pojma Stari zavjet stoji stoljećima dugo religiozno iskustvo jednog naroda, iskustvo koje je s vremenom obogaćivano, ali koje je i u isto vrijeme moglo biti mnogostruko, kako nam svjedoče različite starozavjetne tradicije koje otkrivamo u pojedinim knjigama. Zato nije lako govoriti o starozavjetnom pogledu na problem ljudskog života, smrti i onoga što nakon toga slijedi. Taj pogled sadrži tako različite vidove da ih je nekad jako teško međusobno pomiriti.

Ipak osnovna crta jest pogled na smrt kao tamnu stranu života, kao njegovu ugroženost. Život je najveća biblijska vrednota (usp. Post 15,15; Job 42,17) jer on je dar Jahvin koji je po svojoj naravi životvorac (Pnz 5,26; 2 Kr 19,4; Ps 42,3). Ali budući da je stvoren kao smrtnan, čovjek je samo dašak vjetra koji brzo prolazi (Ps 39,6; 49,13; 82,7). On, kojemu je Stvoritelj namijenio da gospodari svim bićima, nije gospodar svoga života. Međutim, prema Starom zavjetu to nije neki „antropološki nedostatak nego upozorenje da čovjek može živjeti samo u odnosu, da se ... ne može staviti u

odnos prema samom sebi a da nije oduvijek u odnosu prema Bogu”.⁴ Tako je čovjek po svojoj naravi upućen na Boga kao izvor života i on mora ostati povezan s tim izvorom ako želi živjeti. Izaija to veli vrlo jezgrovito: „Slušajte pa ćete živjeti!” (Iz 55,3).

Takav temeljni stav Izraela doživljavao je najrazličitije kušnje naočigled smrti koja jednako uzima i pravedne i nepravedne. Smrt u Starom zavjetu nije, zapravo, samo jedan od velikih životnih problema i sukoba, nego je to „sukob života sa samim sobom utoliko što je sukob s Bogom – izvorom života”.⁵ Starozavjetna vjera kuša riješiti taj sukob na razne načine, ali sve to ostaju pokušaji, često nepomireni jedan pored drugoga.

Velikani poput Jakova, Mojsija ili Jošue nadvladavaju činjenicu smrti pogledom u budućnost naroda nad kojom počiva Jahvino obećanje (usp. Post 48,1 sl.; Pnz 31,1 sl.; Joz 23, 14 sl.). Pravednici su već zasićeni života i umiru redovito u dubokoj starosti pomireni s činjenicom umiranja (Post 25,8; 35,29; Job 42,17). Ipak, nasuprot tome stoji uvjerenje da je život u šeolu apsolutna napuštenost od Boga i ljudi, posvemašnji prekid svih odnosa (Ps 22; Ps 88). Mrtvi se nalaze u „zemlji zaborava” (Ps 88,13), iz koje više nema povratka (Iz 7,11; Job 7,9 sl.; 2 Sam 12,23).

Tako je smrt, nasuprot životu koji znači povezanost s Bogom, izvorom života, prekid svakog odnosa, stanje u kome se ne može više slaviti Jahvu (Ps 115,17). Do takvog prekida dolazi zbog poremećena odnosa između Boga i čovjeka, što Biblija naziva grijehom. Grijeh stvara suprotnost između svetog Boga na jednoj i nesvetog čovjeka na drugoj strani. Ta suprotnost je tolika da čovjek koji vidi Boga mora umrijeti (Suci 13,22; Iz 6,5; Izl 33,20). Stvarni sukob jest dakle između života i grijeha, a smrt je – kako će kasnije reći Pavao – plaća tog sukoba (Rim 6,23).

Ipak, ostaje uvjerenje da šeol nije nikakva apsolutna i samostalna sila, gdje ne bi dopirala

³ J. Ratzinger, Zwischen Tod und Auferstehung, u: Internat. kathol. Zeitschrift 3/80, 209–223.

⁴ E. Jüngel, Tod, Themen der Theologie, Band 8, Stuttgart–Berlin ³1973, 80 sl.

⁵ E. Jüngel, Der Tod als Gehimmis des Lebens, u: A. Paus (izd.), Grenzerfahrung Tod, Graz 1976, 22sl.

Jahvina ruka (Ps 139,9). On je Bog koji ubija ali i oživljuje (Pnz 32,39), zato su njegova ljubav i vjernost bolje od života (Ps 63,4), one su garancija da će Bog moj život ugrabiti iz vlasti podzemlja (Ps 49,16; 73,23sl). Tako se u Starom zavjetu tek polagano i tiho palila iskrica nade u neuništivost života. Ona će tek na nekoliko mjesta jače proplamsati. U Danielovoj viziji konačnih događaja stoji: „Tada će se probuditi mnogi koji snivaju u prahu zemljinu; jedni za vječni život, drugi za sramotu, za vječnu gadost” (Dan 12,2). Izaijina rečenica „i uništiti će smrti zasvagda” (Iz 25,8) u svojoj jasnoći uistinu predstavlja iznimku u Starom zavjetu. Sve je to, dakle, premalo da bismo mogli zaključiti kako je Stari zavjet imao jasnu viziju uskrsnuća mrtvih. Ali on je imao viziju budućnosti s Bogom saveza, Jahvom, koji je Bog života. Tako ipak tek u svjetlu smrti i uskrsnuća Isusa Krista mnogi starozavjetni tekstovi dobivaju svoju pravu jasnoću.

5. Problem Isusove smrti

Neosporno je da je ishodište čitave novozavjetne stvarnosti Isusov govor o blizini kraljevstva Božjega (Basilea tou theou). Isus se služi tim starozavjetnim pojmom koji je već u židovskoj apokaliptici nadišao uske okvire ovozemaljskog i židovskog i poprimio eshatološku perspektivu.⁶ On njime predstavlja novu spasenjsku stvarnost koja je s njim započela, a koju karakterizira Božje neograničeno milosrđe i bezuvjetno praštanje. Spasenje je dar koji čovjek ne može svojim zaslugama postići, ali ga može zahvalno primiti iz Božje ruke. Novost je i u tome što je postizanje spasenja vezano i uz prihvaćanje Isusove osobe. On nije, kao starozavjetni proroci, samo navjestitelj dolaska kraljevstva Božjega, nego i kriterij njegova ostvarenja. Ono se već ostvaruje tamo gdje je prihvaćen Isus i njegova riječ. On sam pridaje svome djelovanju karakter eshatološkog i zato naziva blaženim one koji slušaju njegovu riječ i prihvaćaju je. Kolika samo samosvijest izbija iz riječi: „Blago očima koje vide što vi vidite” (Mt 13, 16; Lk 10,24); ili: „Ako ja prstom Božjim izgonim zle duhove, znači da je došlo k vama kraljevstvo Božje” (Lk 11,20)!

Isus nije samo govorio o dobrom i milosrdnom Bogu, nego je praštajući grijeh u njegovu ime i liječeći njegovom snagom očitovao njegovo blago i milosrdno lice. Oslobođajući vjerski život od nepotrebnih propisa i ljudskih predaja Isus očituje na djelu Boga koji čovjeku poklanja slobodu djece Božje. Ukratko, svi Isusovi postupci s ljudima, njegova riječ i djela, sve bi se to dalo sažeti u jednu riječ: Takav je Bog! Isus zorno pokazuje da tamo gdje se čovjek u vjeri otvara Bogu, uzmiče svaka protivna sila, da počinje Božja vladavina nad tim čovjekom. Po tome i jest Isusova poruka *e u a n g e l i o n* – Radosna vijest.

Ali onda je došao neočekivan svršetak, Isusovo odbačenje i njegova okrutna smrt, što je bio i ostao glavni problem teologije. Umjesto skorog ostvarenja kraljevstva Božjega došao je čas kad su ga „svi njegovi učenici ostavili i pobjegli” (Mt 26,56). I ne samo to: Isus se sam našao u velikom iskušenju, nije li ga i Bog napustio: „Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?” (Mt 27,46). Raspinjanje nije, dakle, samo potreslo ionako slabu vjeru učenika nego je i Isusa samog dovelo do točke zdvojnosti. Evanđelja tu ne žele ništa uljepšavati. Isus nije umro smijući se ili prkoseći smrti u lice, nego u strahu pred njezinom grozotom. On se znojio krvavim znojem i molio Oca da ga oslobodi smrti (Lk 22,39–44). Veliki petak je predstavljao grob svih nadanja koja je Isus bio probudio svojom pojavom. On je doveo u pitanje i obećao Božje milosrđe i njegovu spremnost na praštanje. Novi problem koji se ispriječio između Boga i ljudi jest grijeh odbačenja onoga koji je naviještao i jamčio oprostjenje svih grijeha.

6. Smrt „za nas”

Preokret je uslijedio sasvim neočekivano viješću koju su donijele žene kao prvi svjedoci Uskrsloga. Poruka uskrsnuća omogućila je ponovno propovijedanje Evanđelja, ali sada s novim sadržajem. Nije to ponavljanje Isusova govora o kraljevstvu Božjemu, nego govor o Isusu Kristu, raspetom i uskrsлом (1 Kor 1,17sl;

⁶ Usp. R. Schnackenburg, *Gottes Herrschaft und Reich*, Freiburg 1965, str. 45.

15,1 sl.; Gal 1,16). Od propovjednika Evanđelja postaje njegov sadržaj, postaje propovijedani. Ono što je za učenike još jučer predstavljalo nepremostiv ponor, naime njegova smrt, sada se naviješta kao bitni sadržaj Radosne vijesti i kao izvor spasenja, kao smrt „za nas” (hyper hemon = u našu korist).

Ne smijemo zaboraviti da je u židovstvu bio nezamisliv Mesija koji bi završio na križu. Mojsijev zakon izriče prokletstvo nad svakim onim koji bude osuđen na smrt vješanjem na drvo (Pnz 21,23). Pavao je imao baš to mjesto pred očima formulirajući jednu od svojih najparadoksalnijih rečenica: „Krist nas je otkupio od prokletstva Zakona postavši mjesto nas proklet” (Gal 3,13). Ili: „Njega koji je bio bez ikakva grijeha Bog učini mjesto nas grijehom, da mi u njemu postanemo pravednošću Božjom” (2 Kor 5,21).

Mora se priznati da je u spomenutoj satisfakcijskoj teologiji svetog Anzelma ovo „za nas” Isusove smrti uzimano previše juridički: otkupljenje kao naplata tuđih dugova, što je onda izazivalo pitanje: Kakav je to Bog koji traži okrutnu žrtvu vlastitog Sina da bi ublažio svoju srdžbu? Uz to teško je bilo u tako shvaćenoj Isusovoj smrti i njegovu uskrsnuću vidjeti jedinstvo, pa je tako ostajalo neodgovoreno i pitanje Isusove smrti kao takve i njezina odnosa prema našoj ljudskoj smrti. Ne smijemo zaboraviti: Isus je sam vapio kao onaj kojega je Bog napustio, a njegova se smrt naviješta kao izvor spasenja za druge. Neosporno je da su njegovo raspinjanje i sami učenici shvatili ne kao spasenje, nego kao suprotnost tome.⁷

Međutim, s Isusovom smrću dogodilo se uistinu nešto novo što je krajnju nemogućnost okrenulo u mogućnost, što je učinilo da iz groba nikne nada. Nije za to bio dovoljan Stari zavjet sa svojom tihom i još uvijek, mogli bismo reći, perifernom nadom u uskrsnuće mrtvih. To bi možda bilo dovoljno da se nada u uskrsnuće mrtvih ipak i nakon Isusove smrti produži dalje u budućnost, ali nipošto da ta smrt stupi u samo središte vjerovanja. Za taj preokret morao je postojati neki stvarni razlog. Jer, „nisu se naime promijenile samo pretpostavke i mišljenja o smrti ili stav prema njoj, nego se tako rekuć sa samom smrti nešto dogodilo,

tako da je bio moguć nov stav prema smrti i njezino novo shvaćanje”.⁸ Isus nije riješio problem ljudske smrti tako što bi odgovorio na onaj tjeskobni ljudski „zašto” smrt, nego se pridružio čovjeku i u toj apsurdnosti života, da bi novim životom osvijetlio grozotu i besmislenost umiranja. I nakon Isusa ostaje ljudska smrt, ali ona više ne posjeduje svoj žalac (1 Kor 15,55). Ona je taj žalac izgubila i tako se utopila u onom tko je punina života – u Bogu. R. Pesch taj Božji paradoks ovako izražava: „Identificirajući se s Isusom u njegovoj smrti, Bog dovodi u pitanje svoju vlastitu bit. Ali ako se upravo time očituje kao Bog, to znači da onda upravo Isusova smrt otkriva Božje božanstvo, čineći naime samu smrt aktom Božje biti.”⁹ Tu se onda samo po sebi nameće pitanje: Pa tko je onda zapravo Bog? E. Jünger daje zanimljiv odgovor: „Jedinstvo najvećih suprotnosti koje se mogu zamisliti, jedinstvo života i smrti, ali ipak u korist života.”¹⁰

Tu onda više nije pitanje: Kakav je to okrutni Bog..? nego: Kolika je Božja ljubav prema čovjeku koja je još jednom prešla i preko tog grijeha prezira Božje ljubavi i milosrđa, koji su se očitovali u Isusu Kristu? U toj ljubavi leži razlog da se Isusova smrt može naviještati kao mogućnost spasenja, a Isusovo uskrsnuće i ukazanje Uskrsloga kao početak novog života i Novog saveza s Bogom, što ima posljedice ne samo za našu ljudsku smrt nego još prije toga za naš život. Kršćanin je čovjek koji je „iz smrti prešao u život” (1 Iv 3,14), jer „Bog koji je uskrisio Gosподina, i nas će uskrisiti svojom moći” (1 Kor 6,14). Kršćanin je čovjek koji je Kristovom smrću i uskrsnućem kupljen i tako ne pripada više samo sebi, on mora Boga proslaviti u svom tijelu (1 Kor 6,20). On mora živjeti za onoga koji je za njega umro i uskrsnuo (2 Kor 5,15), jer on je Krista obukao (Gal 3,27) i on je novi stvor u Kristu (2 Kor 5,17). Koliko je to bila duboka stvarnost Pavlova života pokazuje onaj poznati tekst iz po-

⁷ Usp. E. Jünger, *Tod*, str. 72.

⁸ E. Jünger, *Tod*, str. 76.

⁹ R. Pesch, *Kontinuität in Jesus*, Freiburg 1974, str. 82.

¹⁰ E. Jünger, *Der Tod als Geheimnis*, str. 33.

slanice. Filipljanima: „Za mene je uistinu život Krist, a smrt dobitak. Ali ako mi je dalje živjeti u tijelu, to za mene znači plod – rad. Ne znam što bih onda izabrao. Pritisnut sam, i to s dvije strane: imam želju umrijeti i biti s Kristom, jer je to mnogo bolje...” (Fil 1,21–23).

7. Posljedica za naš život

Ovakvo Pavlovo raspoloženje nije moglo nastati kao plod nikakvih teoloških zaključaka nego samo u susretu s Uskrslim i u dubokom iskustvu nove spasenjske stvarnosti nastale s njime. Što to znači konkretno za moj život sada i ovdje? Najprije, Isusovo uskrsnuće nije bilo samo spasenje njegova vlastitog života iz vlasti smrti nego i potvrda njegova zemaljskog života. Sve ono što je Isus činio za ljude i na što je pozivao ljude dobilo je potvrdu u njegovu uskrsnuću. I ne samo potvrdu nego i urgentnost. Kršćanin kao otkupljeni, kao uskrsni čovjek nikada se ne može miriti s nepravедnim odnosima u svijetu, ali ih ne može ni mijenjati drukčije nego na način i u duhu Isusa Krista. Ono zlatno pravilo ponašanja u Starom zavjetu koje je bilo formulirano minimalistički: „Ne čini nikome što bi tebi samomu bilo mrsko” (Tob 4,15) Isus je formulirao u pozitivnom i aktivnom obliku: „Sve što želite dá ljudi čine vama, činite i vi njima” (Mt 7,12 par. Lk 6,31). To bi se moglo nazvati osnovnim pravilom ponašanja Isusova učenika, a krajnja posljedica takvog stava jest zapovijed ljubavi i prema neprijatelju (Mt 5,43).

Isus zapravo i ne priznaje podjelu ljudi na prijatelje i neprijatelje. Uzimajući u zaštitu siromašne, progonjene i prezrene, nikad nije prekinuo odnos s bogatima, privilegiranim i moćnima. Nije ih otpisao, a pogotovu nije pozivao na mržnju prema njima. On je tražio pristup do srca svakog čovjeka i sve je jednako pozivao na obraćenje. Nije nigdje dopustio mogućnost upotrebe sile u rješavanju međuljudskih odnosa. Takav stav ne smije se tumačiti kao oportunistički ili kukavičluk, nego on predstavlja neku vrstu paradoksnosti koja od čovjeka zapravo traži više i snage i odlučnosti nego da se suprostavi protivniku.¹¹ Smisao takvog ponašanja jest u tome da se „pokretačkoj sili

koja stoji iza zlog djela suprostavi jača suprotna sila dobra”¹². To je jedina revolucionarna snaga koja stoji na raspolaganju Kristovu učniku. Ni manje ni više.

Nije li to ipak previše tražiti od čovjeka? Sigurno, ako nismo shvatili veličinu Božjeg dara u Kristu. Ali moramo shvatiti da Božji imperativ ne dolazi prije njegova indikativa, nego nakon njega. Bog nam je najprije nezasluženo darovao svoje zajedništvo i ne traži ništa drugo nego da ga zahvalno primimo i tako se ponašamo. Kršćanska etika nije etika ljudske zarade i pravednosti, nego etika koja počiva na Božjem milosrđu. „Njezin posljednji aksiom ne glasi: budi poslušan pa ćeš imati život vječni!... nego baš obratno: imaš život vječni... dakle, ponašaj se tako.”¹³ To su, dakako, visoki zahtjevi koje može shvatiti samo onaj tko je shvatio Isusa Krista i tko može barem donekle ponoviti s Pavlom: „Živim, ali ne više ja, nego Krist živi u meni” (Gal 2,19 sl). Sasvim je sigurno da prihvatiti druge ljude može samo onaj tko zna da je i sam prihvaćen...” Ljubiti neprijatelje može samo onaj tko je svjestan Božje ljubavi.”¹⁴

Zato prvi odgovor na pitanje, što kao kršćani moramo danas činiti za ostvarenje boljeg i pravednijeg svijeta, za sadašnji trenutak spasenja, glasi: sasvim ozbiljno uzeti Isusovo Evanđelje! Kršćanska angažiranost za bolji svijet može biti samo u duhu Govora na gori koji je svojevrstan paradoks i izazov ljudskoj logici. Polazeći od te paradoksnosti kršćanska se strategija uvijek mora „držati načela da se uvijek čini suprotno od onog što neprijatelj očekuje”¹⁵. Čovjeku koji računa sa silom kao jedinim sredstvom mijenjanja nepravедnih odnosa to će zvučati kao bajka. Ali ne možemo zanijekati

11 Usp. P. Hoffmann, Die bessere Gerechtigkeit. Die Auslegung der Bergpredigt TV (Mt 5,38–48), u: Bibel und Leben (1969), 264–275, str. 265.

12 Isto, str. 266.

13 H. Merklein, Die Gottesherrschaft als Handlungsprinzip. Forschung zur Bibel, Band 34. Echter Würzburg 1978, str. 139.

14 H. Kessler, Erlösung als Befreiung, Düsseldorf 1972, str. 90.

15 J. M. Gonzales–Ruiz, Von der politischen Bedeutung Jesu zum politischen Engagement der christlichen Gemeinde, Concilium 4(1973), 243–248, str. 247sl.

da je to dio one Pavlove ludosti križa koja u Božjim očima ostaje jedina mudrost i sila. Evanđelje ne pozna druge pobjede osim one koja se postiže preko poraza, i dobitka koji se ostvaruje preko gubitka. „Tko sačuva svoj život, izgubit će ga, a tko zbog mene izgubi svoj život, sačuvat će ga” (Mt 10,39).

Uskrsnuće je došlo nakon beznada Kalvarije. Ono nije izbrisalo ili obezvrijedilo križ, naprotiv, u njemu je križ dobio svoj trajni smisao i značenje. Uskrsli nije prestao biti Raspeti. On i na svom proslavljenom tijelu trajno nosi znakove svojih rana. On je njima obilježen za svu vječnost. Tako je i povijest čovječanstva obilježena svojom patnjom, a svaka pobjeda dobra nad zlom u toj povijesti mora nositi na sebi znakove patnje. Uskrsnuće Isusovo tu je patnju rasvijetlilo i kršćaninu omogućilo da je prihvati. A Apostol nas uvjerava: „Patnje sadašnjeg vremena nisu dostojne usporedbe sa slavom koja će se objaviti u nama. Ta cjelokupno stvorenje ustrajno iščekuje... da će se osloboditi ropstva raspadljivosti da sudjeluje u slobodi slave djece Božje” (Rim 8,18–21).

8. Snagom Duha

Tom sadašnjem stanju kršćanske egzistencije u iščekivanju konačnog otkupljenja posvećeno je cijelo osmo poglavlje Poslanice Rimljanima. Ukratko rečeno, Pavao tu egzistenciju shvaća kao život u Duhu. On najprije ističe da smo po Isusu Kristu zakonom njegova života oslobođeni od zakona grijeha i smrti (Rim 8,2). Iako je tu snažno naglašena suprotnost ljudske egzistencije po tijelu i po Duhu (8,7sl), Pavao ipak ne odbacuje tijelo kao bezvrijedno i ne govori o „otkupljenju od našeg tijela” nego o „otkupljenju tijela”¹⁶. Drugim riječima, kršćanin mora već ovdje na zemlji živjeti otkupljenim životom, jer konačni cilj novozavjetnog pojma otkupljenja nije kao u grčkoj filozofiji oslobođenje duše iz tijela, u kome je ona zarobljena, nego proslavljenje i duše i tijela u uskrsnuću od mrtvih. To je vrhunac kršćanskog misterija koji počinje krštenjem, kada se čovjek uranja u tajnu Isusove smrti da bi s njime imao i zajedništvo u uskrsnuću (Rim 6,3 sl.). Spona između te dvije krajnje točke kršćanske egzistencije i

ujedno preobražajna snaga jest Duh Božji. „Ako zbilja u vama stanuje Duh onoga koji uskrisi Isusa od mrtvih, oživit će i vaša smrtna tjelesa po svome Duhu koji stanuje u vama” (Rim 8,11).

U drugom dijelu osmog poglavlja Poslanice Rimljanima Pavao proširuje horizont otkupljenja od pojedinca na sveukupnost stvorenja. I čovjek i svemir su zajedno na putu prema konačnom preobraženju: čovjek prema otkupljenju svoga tijela, jer je naime zasada samo „nadam spašen” (8,23), a stvorenje na putu „da sudjeluje u slobodi slave djece Božje” (8,21). Ova misao još je snažnije istaknuta u Prvoj poslanici Korinćanima: „Jer treba da se ovo raspadljivo tijelo obuče neraspadljivošću i da se ovo smrtno tijelo obuče besmrtnošću” (1 Kor 15,53). Ipak konačni cilj otkupljenja nije samo novi čovjek nego „novo nebo i nova zemlja” (Otk 21,1).

Prema Novom zavjetu glavni problem odnosa čovjek – Bog jest problem ljudske smrti, ali ne samo pod „tjelesno-fizičkim vidom umiranja, nego kao uništenje čitave osobne čovjekove egzistencije”, koja ima svoj određeni cilj i pravac. Ljudska smrt poprima svoju potpunu apsurdnost tek kad je promašen taj cilj i pravac, na koji je on pozvan po svojoj duhovno-moralnoj strukturi. Pavao pozna samo jednog čovjekova neprijatelja koji ga odvraća od tog cilja i koji njegov život podvrgava osobnom uništenju, to je grijeh.

Uranjanjem u misterij Kristove smrti i uskrsnuća, snagom njegova i Očeva Duha kršćaninu je ponovno omogućen taj put koji vodi do uskrsnuća od mrtvih, kada će biti pobjeđen i zadnji neprijatelj – smrt (1 Kor 15,26). Koliko je za Pavla snažna ta nada vidi se po tome što on nekada znade o njoj govoriti u prošlom vremenu, kao da se sve već dogodilo: „... nas koji smo bili mrtvi zbog grijeha s Kristom oživje..., s njim nas i uskrisi i s njim nas postavi na nebesima u Kristu Isusu” (Ef 2,5 sl).

¹⁶ Usp. R. Schnackenburg, *Hoffnung auf Heilsvollendung nach Paulus (Römer 8)*, u: *Vollendung des Lebens-Hoffnung auf Herrlichkeit*, Mainz 1979, str. 42.

¹⁷ Isto, str. 48.

9. Besmrtnost duše i uskrsnuće mrtvih

Smrt, za koju Pavao kaže da je Isusovom smrću izgubila svoj žalac, ipak ostaje problem teologije broj jedan. Točnije, u današnjoj teologiji jedna od najdiskutiranih tema postalo je pitanje „međustanja” između tjelesne smrti i uskrsnuća od mrtvih, pitanje čovjekova identiteta i kontinuiteta u tom „međustanju”. Vjera u besmrtnost duše i njezina egzistencija nakon čovjekove smrti neovisno o tijelu, na jednoj, te vjera u uskrsnuće mrtvih, na drugoj strani, egzistirale su dugo mirno jedna pored druge, nadopunjujući se međusobno.

U novije vrijeme pojedini teolozi, pozivajući se na modernu antropologiju, koja jače nego prije ističe jedinstvo duše i tijela, žele razdvojiti vjeru u besmrtnost duše i vjeru u uskrsnuće mrtvih, proglašavajući prvo nebiblijskim shvaćanjem koje je u kršćanstvu na mala vrata ušlo iz grčke filozofije. „Tijelo i duša nisu dva čovjekova dijela, nego dva različita vida jedne jedincate i nedjeljive stvarnosti: naime čovjeka. Čovjek je duša, čovjek je i tijelo. Ali on je oboje u nerazdvojivom jedinstvu. Zato smrt pogađa čitava čovjeka.”¹⁸ To bi u najkraćim crtama bilo polazište tog teološkog pravca. Ali to ima svoje dalekosežne posljedice. U smrti se čovjek susreće s Bogom i to za njega predstavlja sud. A budući da kod Boga nema naših dimenzija prostora i vremena, čovjek svojom smrću počinje egzistirati onkraj prostora i vremena, on ulazi u vječnost. Zato slijedi dalje iz toga razmišljanja: „Moja smrt je već posljednji sud, a time je u mojoj smrti već ostvareno i uskrsnuće tijela.”¹⁹

Teolozi koji zastupaju ovo mišljenje drže da se mogu s pravom pozvati na Bibliju, gdje se govori o čovjeku kao takvom, a ne o duši i tijelu. Oni misle da je ta biblijska slika čovjeka nepravedno potisnuta i da je treba vratiti. Spomenuto pismo Kongregacije za nauk vjere, osvrćući se na takve tendencije u teologiji, priznaje da pojam „duša” nije u Svetom pismu jednoznačan, ali naglašava da nema nikakva stvarnog razloga da ga se briše iz teološkog rječnika, jer je neizbrisivo utkan u dvije tisuće godina dugu tradiciju kršćanstva.²⁰ Taj dokument zatim u sedam točaka sažima bitne sadržaje

kršćanske vjere u pogledu vječnoga života. Između ostalog, ističe se: „Crkva čvrsto vjeruje u trajanje egzistiranja i nakon smrti onog duhovnog elementa koji je obdaren sviješću i voljom, tako da 'čovjekovo Ja' i dalje postoji, pri čemu je dakako u međuvremenu lišeno svoje potpune tjelesnosti. Za oznaku tog elementa Crkva upotrebljava izraz 'duša' koji se je upotrebom u Svetom pismu i tradiciji čvrsto udomaćio” (br. 3).

Komentirajući taj dokument J. Ratzinger se pita koji razlozi sile spomenute teologe na ovakve zaključke. On u prvi plan ističe neko neobjašnjivo nepovjerenje prema tradiciji uopće koje je zahvatilo današnju teologiju, kao i strah da se kršćanstvu ne bi prigovorilo da zastupa dualizam.²¹ Međutim, nastojeći izbjeći tu opasnost od dualizma, predstavnici ove teologije, i ne opažajući to, izlažu se stvarnoj opasnosti dualizma. Jer, ako po njima čovjek nakon smrti izlazi iz prostora i vremena, doživljava uskrsnuće i ulazi u vječnost, što je s njegovim tijelom koje ostaje u prostoru i vremenu? Kakva je sada stvarnost taj čovjek u vječnosti; posve bez tijela, koje za njega nema više nikakvu vrijednost, ili s nekim novim tijelom, koje bi u tu svrhu moralo biti nanovo stvoreno? Ako je tako, onda je i u jednom i u drugom slučaju zemaljsko tijelo bilo samo nebitan element čovjekove egzistencije, koji on sada odbacuje kao što svemirska raketa odbacuje dio koji je već sagorio i koji više nema nikakve uloge. A to bi tek bio pravi dualizam.

U pogledu te nove čovjekove egzistencije nakon smrti danas se, posebice u engleskoj i američkoj teologiji, mogu naći najrazličitiji modeli i rješenja, počevši od poimanja te egzistencije kao čisto duhovne stvarnosti, preko neke vrste reinkarnacije pa sve do nekog pan-en-theizma (sve u Bogu, Bog u svemu), gdje se

18 G. Lohfink, u: G. Greshake/G. Lohfink, *Naherwartung, Auferstehung, Unsterblichkeit, Quaestiones disputatae* 71, Freiburg 1976, str. 141; usp. E. Jüngel, *Tod*, str. 152.

19 G. Lohfink, *Naherwartung...*, str. 146.

20 E. Jüngel, *Tod*, str. 58 govori o „najmoćnijoj tradiciji kršćanske Evrope”.

21 Usp. J. Ratzinger, cit. dj., str. 212 sl.

čovjek nakon smrti jednostavno raspline i izgubi u Bogu.²²

10. Kršćanska nada i Uskrsli

Svi ovi spomenuti pokušaji ističu poneki važan vid i problem kršćanske egzistencije, ali prenaglašavajući ga jednostrano dovode u pitanje cjelinu. Ne imati nikakva povjerenja u tradiciju i kušati sve vratiti natrag u Bibliju, znači završiti u biblicizmu. A zaboraviti da središte Biblije ne predstavlja neka apstraktna istina nego osoba Isusa Krista znači izgubiti se u teologiziranju. Rečenica Rudolfa Bultmanna: „Kršćanska nada znade da se nada, ali ona ne zna čemu se nada” predstavlja drastičan primjer takve teologije.²³ Drukčije ne može ni biti kad na mjesto četiriju Evandelja stupi „peto evanđelje”, lišeno svakog sadržaja vjere, upornim demitologiziranjem pretvoreno u stvaran mit. Novi zavjet nas međutim uči da naša nada nije bezimena, ona nije mit, nego se zove Isus Krist, koji „će naše bijedno tijelo suobličiti slavnom tijelu svome” (Fil 3,21). Taj Isus Krist, koga Crkva očekuje kao svoga Gospodina i suca, nije nikakav duh nego proslavljeni Isus iz Nazareta, raspeti i uskrsli. On nije samo začetnik kršćanske nade nego i njezin prototip. Zato kršćanska dogma o uskrsnuću mrtvih i konačnom proslavljenju smatra bitnim elementom tjelesnu dimenziju te stvarnosti, preobrazbu našeg tijela, kao što se to kod Krista već dogodilo. Duša kao svjesni i razumni element čovjekove egzistencije jest nosilac kontinuiteta u „međustanju” od smrti do uskrsnuća mrtvih. Konačno stanje svoga otkupljenja čovjek po-

stiže tek uskrsnućem i preobrazbom svoga tijela. A za sadašnji trenutak našeg života Apostol nam upućuje poziv: „Svrćajte misao na ono što je gore, ne na ono što je na zemlji, jer ste umrli i vaš je život skriven s Kristom u Bogu. A kad se pojavi Krist, vaš život, tada ćete se i vi s njim pojaviti zaodjenuti slavom” (Kol 3,2–4).

Da bi se dogodio taj konačni čin spasenja, važno je iskoristiti sadašnji trenutak spasenja. Kršćanska egzistencija mora uistinu biti uskrsna i duhovska stvarnost. Tu nije dovoljna neka nova i bolja teologija nego događaj Duhova. Crkva se nije rodila onoga časa kada su žene donijele vijest da je grob prazan, ni onda kada su se Petar i Ivan sami u to uvjerali, pa, dapače, ni onda kada su učenici svi sreli i vidjeli Uskrsloga, nego onda kada ih je ispunila sila obećanoga Duha Svetoga. Učenici su iskusili spasenje i to je bila pokretačka sila koja ih je neodoljivo tjerala dalje da to iskustvo prenesu svemu svijetu. U današnjoj Crkvi da bi se u jubilarnoj godini moglo uvjerljivo govoriti o spasenju i otkupljenju moraju se dogoditi Duhovi. Samo tako Crkva može doprinijeti stvaranju boljeg i pravednijeg svijeta i pružati svim ljudima sigurnu nadu budućeg života.

---

²² H. E. Mertens, *Tendenzen in der englischsprachigen Eschatologie*, u: *Theologie der Gegenwart* 3/82, 242–253.

²³ R. Bultmann, *Die christliche Hoffnung und das Problem der Entmythologisierung*, Stuttgart 1954, str. 58.